

Bülent YILDIRIM, *Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, XX+240 sayfa, ISBN: 978-975-16-2736-0.

Erdal YILMAZ*

Fransız İhtilali'nin yarattığı milliyetçilik akımının etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan coğrafyasında yaşayan gayrimüslim unsurlar, 19. yüzyılda birer birer isyan ederek Batılı devletlerin de yardımıyla bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bunlardan bir tanesi olan Bulgaristan, Berlin Antlaşması'yla (1878) önce özerk bir yapıya kavuşmuş; II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da bağımsızlığını (1908) ilan etmiştir.

Berlin Antlaşması, İmparatorluğun sadece batı bölgelerinde yaşayan gayrimüslim unsurları ilgilendirmemekte, özellikle doğu bölgelerinde yaşayan Ermenilere de ıslahat yapılması şartını

getirmektedir. Bu madde ile Anadolu'da Türklerle on asır huzur içinde yaşamış ve "Millet-i Sâdıka" olarak anılan Ermeniler de uluslararası bir sorun haline getirilmiştir. Bunun akabinde, Batılı misyoner okullarında eğitim görmüş ve milliyetçilik akımından da etkilenecek Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan Ermeniler adına bağımsızlık mücadelesi verdiklerini iddia eden kimi Ermeni örgütleri ortaya çıkmıştır. Bu örgütler, İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde başta silahlı eylemler olmak üzere bir takım yıkıcı faaliyetlere girişmiştir. Söz konusu örgütler, Osmanlı

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Edirne, E-mektup: erdalyilmaz@trakya.edu.tr.

Devleti'ne yakınlığı ve içişlerinde bağımsız olması nedeniyle Bulgaristan'ı komitacı faaliyetleri için bir üs olarak seçmişlerdir.

Dr. Bülent YILDIRIM'ın *Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)* isimli Türk Tarih Kurumu'ndan 2014 yılında çıkan çalışması, Ermeni komitelerinin, Bulgaristan'daki (özerk ve bağımsız olduğu dönemde) faaliyetlerini incelemektedir. Söz konusu faaliyetler hakkında bugüne kadar yapılmış ayrıntılı bir çalışma olmaması eserin önemini ortaya çıkartmaktadır. Başta Osmanlı ve Bulgar arşiv kaynakları olmak üzere konuyla ilgili Türk, Ermeni ve Bulgar araştırmacıların çalışmaları ve hatıralarından yararlanılarak oluşturulan eser, giriş, dört bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Bizans döneminde Balkanlara zorunlu göçe tâbi tutulan Ermenilerin, Osmanlıların bu bölgeye hâkim olmasıyla kendi istekleri doğrultusunda bu coğrafyaya yerleştiğini, ticaret ve zanaatla uğraşarak bölgenin ekonomik hayatı içerisinde yer aldığını söyleyen yazar, buraya yerleşen Ermenilerin kendi dillerinden çok Türkçe konuştuklarına da dikkat çekmektedir. Giriş bölümünde (s.1-38) okuyucuyu konuya hazırlamak için bu bilgileri veren yazar, sonrasında, Ermeni ve Bulgar meselelerinin gelişimi; Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile gelinen süreç hakkında bilgi vermektedir. Son olarak da *Armenakan*, *Hınçak*, *Taşnaksutyun* ve *Ramgavar* isimli Ermeni komite ve cemiyetlerinin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir.

Birinci bölümde (s. 41-66), Bulgaristan Eمارeti'ndeki Ermeni nüfusu, yerleşim sahaları ve Ermeni komitelerinin teşkilatlanması incelenmiştir. Bulgaristan Devleti Resmi İstatistik Kurumu'nun kayıtlarına göre 1887-1911 yılları arası Bulgaristan'daki Ermeni nüfusu 10-12 bin civarında olmakla birlikte Ermenilerin çoğunlukla yaşadığı yerler Varna, Rusçuk ve Filibe şehirleridir. Kırsal kesimden ziyade şehirlerde yaşayan Ermenilerin, iyi bir eğitim aldıkları, ticaret ve zanaatla uğraşmaları dolayısıyla da ekonomik açıdan durumlarının iyi olduğu görülmektedir.

Yine bu bölümde Bulgarların bağımsızlık hareketlerinin Ermeni devrimcilerin taktiklerine esin kaynağı olduğu belirtilmiştir. Ermeni komiteleri de -Bulgarların özerkliğe giden süreçte yaptıkları gibi- Anadolu'da Müslüman halka saldırarak, köylerini ateşe verecek ve onları katledecektir. Galeyana gelen Müslümanlar da savunmasız Ermenilere saldırarak ve çok sayıda Ermeni vatandaşı hayatını kaybedecektir. Sonrasında, komiteler tarafından, Batı kamuoyunda "Anadolu'da Ermeniler

katlediliyor” şeklinde haberler yapılarak dış müdahale sağlanmaya çalışılacaktır. Bu düşünceler doğrultusunda harekete geçen Ermeni komiteleri Bulgaristan’da 1886 yılından itibaren faaliyete geçmiş, Osmanlı Devleti’ndeki Ermenileri tahrik etmek, zihinlerini karıştırmak ve devlete olan bağımlılıklarını yok etme amacıyla hazırladıkları broşürleri Anadolu’ya sokmaya çalışmışlardır.

Bu ilk teşebbüslerden sonra Bulgaristan Eمارeti’ndeki Ermeni komiteleri faaliyetlerini güçlendirmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda harekete geçen Taşnaksutyun Komitesi, Bulgar-Makedon komiteleriyle 1899 yılında anlaşma imzalayarak Osmanlı Devleti’ne karşı birlikte hareket etme kararı almıştır. Bununla da yetinmeyen Taşnak Komitesi, finansal kaynak sağlamak için, 1901 yılında Filibe’de *Potorig* (Fırtına) adında bir örgüt kurmuş, tehdit ve baskı yoluyla varlıklı Ermenilerden para toplamıştır. İkinci bölüme (s.69-104) bu bilgileri aktarmakla başlayan yazar, Taşnaksutyun örgütünün Bulgaristan’da çok rahat hareket edebildiğinin altını çizmekte; hatta önce Bulgar Askeri Akademisi’ne kabul edildiklerini sonra işi ilerleterek 1906-1907 yıllarında kendi askeri akademilerini kurduklarını da belirtmektedir. Taşnakların, kurduğu bu askerî okul ve *Potorig* örgüt hakkında bilgiler ilk defa bu eserle birlikte Türkçe literatürde yerini almıştır.

Ağırlıklı olarak Taşnaksutyun Komitesi’nin Bulgaristan’daki faaliyetlerinin anlatıldığı ikinci bölümde, Taşnakların, III. Genel Kongresi’nin Sofya’da (1904) gerçekleştiği ve bu kongrede başta Sultan II. Abdülhamid’e suikast düzenlenmesi ve Anadolu’daki Ermeni komitacılara silah ve cephane yardımı gibi kararların alındığı açıklanmaktadır. Söz konusu bölümde değinilen bir diğer önemli konu ise Taşnak komitacı Antranik Ozanyan’ın Osmanlı Devleti sınırları içerisinde zararlı faaliyetlerinden sonra Bulgaristan’a geçerek 1908 yılında Taşnak Komitesi’nin Bulgaristan sorumlusu olmasıdır. Zira bundan sonraki gelişmelerde adı geçen komitacının ön plana çıktığı görülmektedir.

Üçüncü bölümde (107-140), 1908-1914 yılları arasında Ermeni Komitelerinin faaliyetlerini inceleyen yazar, öncelikle Taşnakların Varna’da düzenlenen V. Genel Kongresi (1909) hakkında bilgi vermektedir. Kongre’de alınan kararlardan en önemlisi, II. Meşrutiyet’in getirdiği hürriyet ortamından yararlanmak ve Türk siyasî çevreleriyle temaslarda bulunarak bir takım haklar elde etmektir. Bu doğrultuda Taşnaklar, İttihat ve

Terakki Cemiyeti ile görüşmelerde bulunmuş, Osmanlı Devleti çatısı altında özerk bir Ermenistan yaratılmasını talep etmişlerdir. Ancak bu görüşmelerden olumlu bir sonuç alamayacaklarını anlamışlar, Trablusgarb ve Balkan Savaşı nedeniyle de zor durumda kalan Osmanlı Devleti aleyhine tekrardan faaliyete geçerek Bulgar Ordusu'na gönüllü olarak katılmışlardır. Çoğu Osmanlı Devleti vatandaşı olan 300 kişilik Ermeni birliğini ise Antranik Ozanyan komuta etmektedir.

Osmanlı kuvvetleriyle Mestanlı, Uzun Hamitler ve Balkan Türesi bölgelerinde çarpışan Gönüllü Ermeni Birliği'nin, savaşta pek varlık gösteremediği, ancak sivil Müslüman ahali üzerinde pek çok mezalim yaptığı belgelerle gösterilmektedir. Ayrıca yazar, Ermeni kaynakları tarafından, Yaver Paşa ve 10.000 kişilik ordusunu esir alması nedeniyle destanlaştırılan Antranik ve Gönüllü Ermeni Birliği'nin, bu olayda hiçbir rolü olmadığını Türk ve Bulgar askerî kayıtlarına göre açıklamaktadır.

Dördüncü bölümde, Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin I. Dünya Savaşı esnasındaki faaliyetleri incelemiştir (s.143-182). Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Ermeni komite ve cemiyetleri, tercihlerini İngiliz-Rus-Fransız ittifakından yana yapmış, hatta Osmanlı Devleti daha savaşa girmeden evvel Kafkasya'ya giderek Rus Ordusu'na katılmışlardır. Başta Antranik Ozanyan olmak üzere Bulgaristan'daki Ermeni komitacılarının büyük bir kısmının Rus Ordusu'na katılmak için Kafkasya geçtiklerini belirten yazar, kalan diğer komitacıların ise Osmanlı Devleti aleyhine Bulgar kamuoyunda propaganda amaçlı asılsız haberler yaptıklarını söylemektedir. Bulgaristan'ın Karadeniz limanları ise, Balkanlar ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden gelen diğer komitacı Ermenilerin Rus Ordusu'na katılmak için bir geçiş üssü olmuştur. Tüm bu faaliyetlerle ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin, Bulgar Hükümeti nezdinde yaptığı girişimlerin ise bir sonuç vermediğini belirten yazar, Ermeni komitacılarının Bulgaristan'daki faaliyetlerine devam ettiği vurgulamıştır.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden sonra iç güvenlik nedeniyle 27 Mayıs 1915'te Sevk ve İskân Kanunu'nu çıkarttığı bilinmektedir. Yazar, İttifak Kuvvetleri'nin yanında savaşa katılmasından sonra Bulgaristan'ın da benzer bir tedbire ihtiyaç duyduğunun altını çizmekte, Romanya'ya karşı girişilecek bir askerî harekâta kendi güvenliğini sağlamak için Varna'da bulunan Ermenileri Bulgaristan'ın iç bölgelerine gönderdiğini ifade etmektedir. Bu durum, Osmanlı Hükümeti'nin aldığı sevk ve iskân

KİTAP DEĞERLENDİRME

kararının, savaş koşullarında herhangi bir hükümetin güvenlik amaçlı alabileceği olağan bir karar olduğunu da göstermektedir.

“Sonuç” bölümünde (s. 183-188) konunun genel bir değerlendirmesi yapılmakta, “Tablolar” (s. 189-200) kısmında ise II. Abdülhamid suikastına karıştığından şüphe edilen ve Balkan Savaşı’nda Bulgar ordusunda yer alan Ermeni komitacıların listesi verilmektedir. “Kaynakça” (s. 201-224), “Dizin” (s. 225-240) ve “Ekler” kısımlarıyla da eser bitirilmektedir.

Dr. Bülent YILDIRIM’ın, Türk ve Bulgar arşiv belgeleri ışığında hazırladığı bu çalışma, Ermeni Meselesi hakkında son dönemde yapılmış incelemeler içerisinde önemli bir yere sahiptir. Eser, Türk arşivleri haricinde Batı (İngiliz, Rus, Amerikan ve Fransız) arşivleri merkezli incelemelerin, meselenin aydınlatılmasında yeterli olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte özellikle Balkan coğrafyasında, Ermeni komitacılarının faaliyetlerinin incelenebilmesi ve bu tarz çalışmaların yapılabilmesi için dil bilen Türk akademisyenlerin yetişmesinin de gerekli olduğunu göstermiştir. Son olarak eser, Ermeni komitacılarının, Bulgar-Makedon milliyetçiliğinden etkilenmeleri, onların izlediği yolu kendilerine şiar edinmeleri, yabancı müdahaleyi nasıl sağlayabilecekleri, propaganda araçları, finansal destek sağlama yolları gibi birçok konuda önemli bilgiler içermektedir.